

PAPER DETAILS

TITLE: Hititlerde Uyku ve Uykusuzluk Üzerine Bir İnceleme

AUTHORS: Nermin ATILA

PAGES: 597-622

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3243039>

HİTİTLERDE UYKU VE UYKUSUZLUK ÜZERİNE BİR İNCELEME A REVIEW ON SLEEP AND INSOMNIA IN THE HITTITES

Nermin ATİLA

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü/Türkiye
Assist. Prof. Dr., Hitit University, Faculty of Science and Letter, Department of History/Türkiye
nerminatila@hitit.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7245-2872

OANNES

Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi – International Journal of Ancient History
5/2, Eylül – September 2023 Samsun
E-ISSN: 2667-7059 (Online)
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/oannes>

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi - Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 04.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 12.09.2023
Yayın Tarihi – Publication Date : 29.09.2023
Sayfalar-Pages : 597 – 622

doi : <https://doi.org/10.33469/oannes.1322519>

This article was checked by Viper or **plagium™**

Atıf – Citation: ATİLA, N., “Hititlerde Uyku ve Uykusuzluk Üzerine Bir İnceleme”, OANNES – Uluslararası Eskiçağ Tarihi Araştırmaları Dergisi, 5/2, Eylül 2023, ss. 597 – 622.

HİTİTLERDE UYKU VE UYKUSUZLUK ÜZERİNE BİR İNCELEME A REVIEW ON SLEEP AND INSOMNIA IN THE HITTITES

Dr. Öğr. Üyesi Nermin ATİLA

Öz

Uyku evrensel bir ihtiyaç olmasına rağmen her kültürde farklı etkilere ve algılara sahiptir. Hitit kültüründe uyku ile ilgili bulgular, onlara özgü gelenekleri, inanışları, korkuları ortaya koymaktadır. Hititler uykuyu, farklı çağrışımlarla ilişkilendirerek tanrısal bir olgu, içsel bir güç olarak tanımlamışlardır. Hititçe çivi yazılı belgelerde uyku günlük bir ihtiyaç olmasının yanı sıra olumlu, olumsuz veya nötr çağrışımlarla önemli rol oynamıştır. Hitit toplumunda uyku için yeterli fırsat ve imkân olmasına rağmen uykuya dalmakta ve sürdürmekte zorluk yaşayan insanlar bulunmaktadır. Kalitesiz ve dinlendirici olmayan uyku, insanların fiziksel, psikolojik ve sosyal performanslarını olumsuz etkilemiştir. Uyku yoksunluğu, yorgunluk, halsizlik, huzursuzluk, öfke, depresyon, tükenmişlik gibi duygulara sebep olmuştur. Uyku ise arınma, rahatlama, iyileşme, güç-kuvvet, enerji, huzur ve mutluluk vermiştir. Bu noktada Hititler uykuyu tanrının bir lütfü, uykusuzluğu ise tanrının bir gazabı olarak yorumlamışlardır. Bu çalışmada Hitit metinlerinde geçen uyku ve uykusuzluk

Abstract

Although sleep is a universal need, it has different effects and perceptions in each culture. The findings on sleep in Hittite culture reveal their unique traditions, beliefs and fears. The Hittites defined sleep as a divine phenomenon and an inner power by associating it with different connotations. In Hittite cuneiform documents, sleep played an important role with positive, negative or neutral connotations as well as being a daily need. Although there were sufficient opportunities and facilities for sleep in Hittite society, there were people who had difficulty falling and maintaining sleep. Poor quality and non-restful sleep negatively affected people's physical, psychological and social performance. Sleep deprivation has led to feelings of fatigue, weakness, restlessness, anger, depression and burnout. Sleep, on the other hand, brought purification, relaxation, healing, strength, energy, peace and happiness. At this point, the Hittites interpreted sleep as a blessing from God and insomnia as the wrath of God. In this study, the terms sleep and insomnia in Hittite texts will be analyzed and the effects of sleeping places, sleeping

terimleri incelenerek, uyku yerleri, uyku zamanı ve uyku hijyeninin uyku kalitesine etkisi anlatılacaktır. Hititçe çivi yazılı belgelerde uykunun kalitesini yansıtan hafif uyku, tatlı uyku, kutsal uyku, ağır uyku ve uykusuzluk gibi sınıflandırmalar belirtilecektir. Hitit krallarının uyku esnasında, baskı, saldırı ve güvenlik açıklarına karşı aldığı tedbirler konusunda da bilgi verilecektir. İdari ve dini görev amacıyla gece uykusuz kalan görevlilerin, sorumlulukları ve icraatları da aktarılacaktır. Hititlerde uyku ve uykusuzluk emik bir bakış açısıyla incelenecektir.

time and sleep hygiene on sleep quality will be explained. Classifications reflecting the quality of sleep in Hittite cuneiform documents such as light sleep, sweet sleep, sacred sleep, heavy sleep and insomnia will be mentioned. Information will also be given on the measures taken by Hittite kings against oppression, attacks and security vulnerabilities during sleep. The responsibilities and actions of officials who stayed awake at night for administrative and religious duties will also be presented. Sleep and insomnia in the Hittites will be analyzed from an emic perspective.

Anahtar Kelimeler: Hititler, Uyumak, Dinlenmek, Gecelemek, Uykusuzluk.

Keywords: Hittites, sleeping, resting, overnight, insomnia.

Extended abstract

Sleep is a natural resting state in which the reaction power of all or part of the consciousness against external stimuli such as sound, light, etc. is weakened and the activity of many organs in the body is greatly reduced and the system consisting of organs slows down. The history of sleep research, which is the basic need of humans, goes back to ancient times. Sumerian, Akkadian, Egyptian, Hittite and Greek civilizations have documents describing the cycle of fatigue, sleep and reawakening. Researchers have conducted scientific studies on the Egyptian and Greek civilizations' view of sleep. However, sleep in the Hittites, who ruled in Anatolia in the second millennium BC, has been ignored because it was a biological and monotonous phenomenon. This study is the first original article on sleep and insomnia in Hittite science. The study seeks answers to the following questions on sleep and insomnia according to Hittite cuneiform documents. What are the terms for sleep and insomnia in Hittite cuneiform documents? How is sleep culture reflected in beliefs and traditions in the Hittites? How did insomnia affect people's emotions in the Hittites? What are the treatment methods against insomnia? How were sleep and insomnia interpreted metaphorically? Are there any information on sleeping place, sleep hygiene and sleeping time in Hittite texts? Is sleep associated with death?

The study of Hittite sleep culture includes linguistic, historical, social, cultural, literary, medical-magical and religious phenomena of sleep. In cuneiform texts, there are terms reflecting the view of ancient civilizations on sleep. Looking at the textual places where these terms occur, sleep can be analyzed in two different ways. In the first, the phenomenon of sleep is

analyzed through the sleep terms used in Hittite political, administrative and religious texts. In addition, the relationship between the Hittite gods and sleep, sleeping gods, and sleep for dreaming purposes are explained. In the second part, sleep deprivation in Hittite texts is explained in social, political and institutional terms. In this section, the existence of officials who were sleep deprived for the purpose of duty and people who were psychologically sleep deprived were identified.

Sleep and sleep deprivation in Hittite cuneiform documents can be briefly summarized as follows. Hittites experienced sleep and sleep deprivation and recorded the results in documents. In the Hittite period, sleep was not only a biological need but also affected human life in social, institutional and political terms. In fact, the physical experience of having to sleep every day caused the Hittites to associate sleep with various associations, divine powers and metaphors.

Sleep is a need that allows people to rest and ensures that the next day's work is dynamic. In Hittite culture, sleep was interpreted as a blessing from the gods. In Hittite culture, sleep is associated with positive emotions such as physical and spiritual renewal, peace, trust, healing, relaxation and happiness. Sleep deprivation was interpreted as the wrath of the gods. Sleep deprivation caused negative emotions such as fear, anxiety, worry, vulnerability, danger, restlessness and unhappiness. Although there is limited information about the time of sleep in cuneiform documents, the time of awakening is indicated as sunrise. Sleeping hours differed between night and day workers (on watch, attack, ritual, etc.). It is clearly seen that night workers are sleep deprived. As a matter of fact, sleep quality was affected by sleep time, place of sleep and sleep hygiene. In this study, many questions beyond what is known about sleep and insomnia in the Hittites have been answered. To conclude;

- According to Hittite belief, the whole world (people, gods, spirits, earth, sky, animals, objects, etc.) needs sleep. At this point, it is thought that inanimate beings also sleep. In addition, there are no living or non-living beings in the Hittites who sleep or do not sleep continuously.
- Although Hittite society had an understanding of the afterlife, death was not associated with sleep.
- The Hittites worked during "night hours" in order to avoid pressure, attacks and security vulnerabilities during sleep. Hittite kings appointed officials who worked night shifts.
- -Some of the Hittite magic rituals were performed at night. This is why many religious officials stayed awake at night.
- The Hittites perceived sleep as a blessing from the gods and insomnia as the wrath of the gods. They also slept in the same room with the gods (statues) against insomnia. This shows that Hittite society sought psychological relief against sleep deprivation.

- The Hittites believed that sleep quality was influenced by the time and place of sleep and sleep hygiene. The Hittites categorized sleep quality as deep sleep, light sleep, sweet sleep, sacred sleep and insomnia.
- The term "sleeping like cattle and donkeys" was used metaphorically for the heavy state of sleep. In this respect, the Hittites also observed the sleeping patterns of animals.

Sleep is a phenomenon that has different effects and durations for women, men, infants, children and elderly people. However, the Hittite texts do not contain any information on gender or age-related sleep types.

Giriş

Uyku, dış uyarılara karşı bilincin bütünüyle veya bir bölümünün tepki gücünün zayıfladığı, her türlü etkinliğin büyük ölçüde azaldığı, dinlenme durumu olarak tanımlanabilir.¹ Sağlıklı bir yaşamın gereksinimlerinden olan uyku, ruh, zihin, beden yorgunluğunu ortadan kaldıran, stres ve sorumluluklardan uzaklaştıran bir rahatlama durumudur. İnsanların temel ihtiyaçlarından olan uyku araştırmalarının tarihi, eskiçağlara kadar gitmektedir.² Sumer, Akad³ Mısır⁴, Hitit, Yunan⁵ uygarlıklarında, yorgunluk, uyku, yeniden uyanma döngüsünü anlatan çok sayıda belge ele geçmiştir. Araştırmacılar, Mezopotamya⁶, Mısır ve Yunan uygarlıklarının uykuya bakışını anlatan bilimsel çalışmalar yapmışlardır.

MÖ II. bin yılda Anadolu'da hüküm süren Hititlerde uyku konusu ise biyolojik ve tekdüze bir olgu olması sebebiyle henüz araştırılmamıştır. Bu konudaki bilimsel çalışmalar genellikle rüyalarla sınırlandırılmıştır.⁷

Hititlerde uyku, biyolojik bir olgu olmasının yanı sıra sosyal normları, davranışları, duyguları, iletişimi etkileyen bir yaşam halidir. Ayrıca uykunun gündüz ve gece döngüsüyle, aydınlık ve karanlıkla güçlü bağlantısı da bulunmaktadır. Özellikle ateş, meşale⁸ ve kandil⁹ vasıtasıyla aydınlanmanın mümkün olduğu bu dönemde, insanlarda uyku, uykulu hal gözlemlenebilir. Bu makalede, Hitit araştırmalarında göz ardı edilen, uyku ve uykusuzluk kavramlarını emik bir bakış açısıyla sunmak amaçlanmaktadır. Makalenin birinci bölümünde, Hitit metinlerinde "uyku teriminin birleşenleri, tanrıların uykuyla bağlantısı, uyku-rüya ilişkisi, uyku hijyeni, uykunun yeri ve zamanı" anlatılacaktır. İkinci bölümünde ise Hititlerde uykusuzluk konusu "siyasi, idari, dini görev amacıyla" ve "uyku bozukluğu" olarak değerlendirilecektir.

¹ Türk Dil Sözlüğü, 1998, 2293.

² Gökçay- Arda, 2013:71-78.

³ Steinert, 2010: 237-287; Guinan, 2011: 195,202.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. Simone Gerhards, 2021. Georg Ebers papirüsü (M.Ö. 1600) uyku bozuklukları konusunda bilgiler vermektedir. Eski Mısırlılar uyku alışkanlıklarında hijyen ve temizliğin önemini anlamışlardır.

⁵ Detaylı bilgi için bkz. Silvia Montiglio, 2016.

⁶ Detaylı bilgi için bkz. Farber, 1989,Edzard, 1997: 71-73; Kähya, 2019: 241.

⁷ Mouton, 2004: 3-4; Beckman, 2010: 26-31; Byrd, 2011: 96-105; Ünal, 2013: 476-492.

⁸ GİŞ *zappari/zupparu*: meşale. Ünal, 2016: 613.

⁹ DUG NÜRÜ, DUG *šašanna*: kandil; lappina *šar*: kandil fitili? Ünal, 2016: 470.

Çivi Yazılı Belgelerde Uyku Ve Uykusuzluk Anlamına Gelen Kavramlar

Sumerce Ü: uyku¹⁰, ÜKU₄: uyumak¹¹, ÜDİ: uyku, ÜSAGA: uyku ŠED: hayvanların dinlenmesi yatması olarak ifade edilmektedir.¹² Akadça, ŠİTTU: uyku¹³, ŠUTTU: rüya¹⁴, ŠALĀLU: uyumak¹⁵, BĪĀTU/BĀTU: geceyi geçirmek, dinlenme yeri¹⁶, NĀĦU/NUĀĦU: dinlenmek¹⁷, KĀRU: uyku¹⁸, İTÜLU¹⁹ ve RABĀŞU²⁰: hayvanların uyuması olmak²¹ olarak tanımlanmaktadır. Akadça DALĀQU: uykusuz kalmak, DĪLİPTU: uykusuzluk olarak ifade edilmektedir.²² Eski Mısır'da uyku h̄dr, s̄dr terimleriyle belirtilmiştir.²³

Hititçe uyku terimleri çeşitlidir. Bunlar, šeš: yatmak, dinlenmek, uyumak, geceyi geçirmek, seksüel bir ilişkide bulunmak, bir yerde kalmak²⁴; TUGšašt(a): uzanmak, uyumak, yatmak, dinlenmek, yatak, istirahat yeri;²⁵ zašhai-/ tešhai: uyku, rüya²⁶ olarak ifade edilmektedir. Hititçe geceleme terimi kariya²⁷ olarak tanımlanmaktadır. Gözlerini kapatmak, yatmak, dinlenmek, uzanmak, geceyi geçirmek, hareketsizlik ifadeleri de uyku teriminin içerisinde yer almaktadır.

Hititçe metinlerde geçen šašnumaš SİR: ninni, uyku şarkısı²⁸; galaktar/kallaktar/kalaktar: uyku verici bir madde²⁹ ifadeleri de bulunmaktadır. H. Ertem, šeš- “uyumak” ve warš “teskin olmak” fiilleriyle yakın anlama sahip olması sebebiyle ^{GIŠ}haššika bitkisinin haşhaş olduğunu iddia etmiştir.³⁰ Uykulu hali tanımlamak için tešhalli: uykusu gelmiş³¹, šupparuwant-/šupparwant: uykulu³² terimleri kullanılmaktadır. Rüya amacıyla yatırılan uyku, farklı terimlerle birlikte ifade edilmiştir. Bunlar; šuppi

¹⁰ Thomsen, 1984,209; ePSD.

¹¹ Thomsen, 1984;209. ePSD.

¹² Kramer, 1971: 194; ePSD.

¹³ CAD S/3,140-141; CDA, 378.

¹⁴ Zgoll, 2006:69; Steinert, 2010:240.

¹⁵ CAD S/3,140.

¹⁶ Steinert, 2010:241.

¹⁷ Steinert, 2010:241.

¹⁸ KĪBĀNU: yatak odası, yatak CAD K/ 8, 329; ePSD.

¹⁹ CAD I/ 7, 316.

²⁰ CAD R/14, 10

²¹ CAD D, 142; George, 2003: 692-93.

²² Guinan, 2011:198; ePSD.

²³ Gerhards, 2021: 132.

²⁴ Kloekhorst, 2008: 746; Puhvel, 2002: 548; Ünal, 2016: 477; Puhvel, 2021: 32-45.

²⁵ CHD S/2: 306; Ünal, 2016: 470.

²⁶ HW, 1952: 222; Tischler, 1994: 335; Ünal, 2007: 817; Ünal, 2016: 605.

²⁷ Puhvel, 1997: 82-83; Ünal, 2016: 261.

²⁸ KUB 12.5 IV 9. Ünal, 2016: 470.

²⁹ HEG A-K: 463; HW, 95; HED K:19; Ünal, 2016: 249. Sümerlilerde afyonun varlığına ilişkin henüz bir netlik yoktur. Hitit döneminde kullanılan bu terimin de afyon olup olmadığı bilim insanları tarafından tartışılmaktadır.

³⁰ Ertem, 1974: 19. Latince “somnus” (uyku) ve “ferre” (getiren) kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır. “Uyku getiren”, ifadesinden yola çıkarak bu tür adı ile haşhaşın narkotik özelliklerine göndermede bulunduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Charles, 2013: 489.

³¹ Ünal, 2016:535.

³² Ünal, 2016: 857.

*šeš*³³/*šuppa šeššuwar*: kutsal uyku, temiz uyku³⁴, *šannezzi tešha*: tatlı uyku³⁵, *tešhaš šuppuwar*: uykunun temizliğidir.³⁶ Çivi yazılı belgelerde, uykuyla bağlantılı olan esneme, horlama, uykuda konuşma, uyurgezerlik, uyku apnesi, vb. uyku problemleri henüz tespit edilmemiştir. Uyku esnasında insanların fiziksel hareketleri (yan/ yüzüstü/sırtüstü uyuma) de bilinmemektedir. Etimolojik açıdan bakıldığında, tarihsel süreç içinde uykuyu tanımlamak için benzer kelimeler tercih edilmiştir. Hititçe çivi yazılı belgelerde uyku açık ve basit bir davranış şekli gibi görünse de oldukça karmaşık olarak ifade edilmiştir.

Hitit metinlerinde uykunun geçtiği metinler taranarak, canlı ve cansız varlıklardaki uyku olgusu anlatılacaktır. Uyku terimleri, genellikle siyasi, idari, dini ve mitolojik metinlerde yer almaktadır. Hitit metinlerinde çok az bahsedilen uykusuzluk ise *laknu*: (geceyi) uykusuz geçirmek³⁷ terimiyle tanımlanmıştır. Geceleri uyanık kalarak, gün boyu uyumaya çalışmak insanların fizyolojik durumuna uygun değildir. Ayrıca uyku yoksunluğu bir hastalık olarak değerlendirilecektir. Bu noktada Hititlerde uykusuzluk konusunun önemi fiziksel ve ruhsal açıdan ortaya konulacaktır.

Hitit Metinlerinde Uyku

İnsanoğlu, hayatının yaklaşık üçte birini uykuda geçirmektedir. Ortalama bir insan ömrü düşünüldüğünde 23 yıl anlamına gelmektedir. Her gün uyumak zorunda olmanın fiziksel deneyimi, Hititlerin uykuyu, çeşitli çağrışımlarla, ilahi güçlerle ve metaforlarla ilişkilendirmelerine sebep olmuştur. Hitit metinlerinde uykunun, fiziksel, zihinsel ve ruhsal açıdan zaruri bir ihtiyaç olduğu açıkça belirtilmiştir. Bu yüzden Hitit siyasi, idari, dini metinlerinde uyku hakkında bilgiler mevcuttur. Hitit inancına göre tüm evren, kişiler, ruhlar, doğa ve eşyaların uykuya ihtiyacı vardır. Bu bölümde tanrı-uyku bağı, uyku-rüya ilişkisi ve uyuyan nesneler metinler aracılığıyla değerlendirilmiştir.

Siyasi Metinlerde Uyku

Hitit kralı II. Murşili ve Hapalla'lı Targašnalli arasındaki siyasi antlaşmada, suçlu bir kimsenin, vassal devletlere sığınması, orada konaklaması veya uyuması yasaktır. Bu ikili antlaşma sayesinde, suçlu yabancı devletler tarafından ülkesine teslim edilecektir.

“§12 [Buna ilaveten] garnizonda size verdiğim ve yardımınıza gönderdiğim askerlere gelince — Eğer [onlardan] biri ülkenize kaçır [veya [...]] biriyle birlikte, [...] fakat siz (onun ardından [maz]sanız, yemini bozmuş olacaksınız. Onu teslim edin! Fakat bir şekilde onun hakkında malumat edinmez[se]niz, [bu], [yeminden] muaf tutulacaktır [ve eğer] en içten şekilde... Eğer bir Hititli [kaçır] ise onun izini sürün ve onu teslim edin! Eğer piyade ve savaş arabaları [toprağınız]dan geçer ve biri uykuya dalar veya hastalanırsa [veya ...] onu yakalarsa veya biri bir adamı — bir

³³ KUB 15.20 II 8. Ünal, 2014: 436.

³⁴ KUB 6.34 IV? 3; KBo 10.16 IV 9. Ünal, 2014: 436.

³⁵ KUB 41.29 II 7; krş. KUB 31.136 Öy. II 8. Ünal, 2014: 440.

³⁶ KBo 13.2 Öy. 13-14. Ünal, 2014: 436.

³⁷ Ünal, 2016: 326.

Arzawalıyı — ordudan kaçıtır [ve] [onu] köle yaparsa veya o satılırsa ve ordunun komutanı size şöyle derse: Adamlarımdan biri [kayıptır?] — [Eğer siz onu arayamayacak ve [teslim] edemeyecek kadar meşgul değilseniz, [o vakit] yemini bozmuş olacaksınız.”³⁸

Hitit kentlerinde bir düşmanın kentin içinde uyuması kesinlikle yasaktır. Bir Kaşkallı kentin içinde uyursa, sığır ve koyun gibi cezalandırılacaktır. Kaşkallı birinin kentin içinde bulunması, Hititli birinin ihanetiyle mümkündür.

“Ancak eğer herhangi bir Kaşkallı adam kentin içerisinde uyu[rsa ve o] işitilirse (onu) tutuk evi içine [atarlar ve tutuk evi içinde [x yıl? olur/bulunur?] ve onu (1) sığır (ve) x koyun?] (cezası) ile cezalandırırlar. Ancak eğer on(d)a herhangi bir ihanet/hainlik/kötü niyet bulurlarsa ya da (eğer o) herhangi kötü bir şey söylerse o mahvolsun/yok olsun! Ayrıca eğer herhangi biri [Kaška] memleketinin erkek (ya da) kadın köle(sini) satın alırsa onu yukarıya kente getirmesin! O da (onunla birlikte) dışarıda olsun! Eğer ol[maz ise] o ahır içinde olsun! Eğer o [...]sa o kentte olsun! (Eğer) Kaška memleketinin erkek ya da kadın kölesi(ne sahip) biri büyük(/kent) kapısını geçer(se) onu suçta(n dolayı) tutuklarlar.”³⁹

Boğazköy’de bulunan bir belgede, kralın Şapinuva kentinde uyuyacağı ordunun ise yakın bir mevki olduğu düşünülen Hanziwa’da uyuduğu anlaşılmaktadır. “*Majesteleri Şapinuva’da geceleyecektir. Ordu ise Hanziwa’da [dinlenecektir]*”⁴⁰

Kraliçeden, Büyük Krala yazılmış bir mektupta, kraliçenin [x] kentte konakladığı belirtilmiştir. Kraliçe bu kentte geceyi geçirerek, kuş falının sonucunu beklemiştir.

“Güneşim’e beyime bildirdim ve Zithara kentine hareket ettim. Sonra... ve beyler bana söylediler: [...] geceledim. Şimdi Zithara kenti [...] bugün de kuşları iki defa gördüler.”⁴¹

Direktif Metinlerinde Kalitesiz Uyku

Hititçe çivi yazılı belgelerde gece saatlerinde “kalitesiz uyuyan”, “yarı uyanık” görevliler de bulunmaktadır. Bu görevlilerin uyku yerleri, onların kalitesiz uyuduklarını göstermektedir. Muhtemelen görevliler elbiseleriyle olası problemleri çözmek amacıyla görev yerlerinde uyumuştur. Görevliler, sarayda, tapınakta, kapı yakınlarında uyumuştur. Sarayda uyuyanlar: kadeh taşıyıcısı, masa adamı, hizmetkâr, aşçı, bir görevli, kült şarkıcısı, Tanrı Zilipuri’nin düel(?) rahibi, (Kült) görevlisi, çadır adamı, asa taşıyıcısı, terzisi (?), koşucusu, muhafız koşucusu, haberci, casus, koşan adamdır. Tapınakta genellikle rahipler kapı arkasında ve yanında uyumuştur. Bu uyku yerleri olası problemler için tedbir amaçlı mekânlardır.

Eski Hitit Döneminde, sarayın korunmasına yönelik verilen direktif metninde bir duyuru amacıyla görevliler toplanmıştır. Bu esnada sarayda

³⁸ CTH 67.KBo 5.4 Ay. 33-49; Beckman, 1996: 67-68; Karauğuz, 2002: 117.

³⁹ CTH 89. KUB 21.29 KBo 51.1 Ay III 30-43. Bozgun, 2017: 39.

⁴⁰ KUB 22.51 obv 10-15. Süel-Weeden, 2017: 201.

⁴¹ Or. 90/1775. Süel, 2013: 140.

uyuyan görevlilerin bir adım öne çıkmaları istenmiştir. Bu görevlilerin saray içerisinde uyuduğu ve geceleri çalışmadıkları anlaşılmaktadır.

§1 “O saraydaki kapı sürgüsüne vardığında, kapı muhafızı, esnafları (LÜ İ.DU₈) aşağıda sayar: Kapı muhafızı ana kapıdan iner ve o Hititçe şöyle der: Bir duyuru! Bir duyuru!” §2 “Ve yukarıda sarayda uyuyanlar bir adım öne çıkarlar. Ardından kapı muhafızı onları Ha[tti]ce (ticari) isimleriyle çağırır: windukkaam-: şarap kadehi taşıyıcısı, zülūwē: masa adamı, hizmetkâr, hantipšuwa: aşçı, paršiēl: görevli, šahtaril: kült şarkıcısı, Tanrı Zilipuri’nin düēl(?) rahibi, haggazuēl: (Kült) içkicisi, dāgulrunāil: çadır adamı, tānišawa: asa taşıyıcısı, tušhawadun tānišaue: terzisi(?), lūizzil: koşucusu, kiluh: muhafız koşucusu, duddušhiyal duddušhiyalla: haberci, casus, koşan adam.”⁴²

Hititler, gece bir ışık vasıtasıyla aydınlanmak zorundadır. Işık kapatıldığında/söndürüldüğünde ise insanların uykuya daldıkları anlaşılmaktadır. Hitit rahibi ve kötü ruhları kovan görevli kâhin, kapı önünde gece boyu uyumaktadır. Bu belgede kâhin ve rahibin uyku yerleri, kapı önü olarak belirtilmiştir.

“§2’ “Siz rahipler şöyle yapın: Rahip ve kâhin sabah olduğunda tapınağın önüne giderler ve tanrıya [günlük] ekmeği alırlar ve tapınağı temizler ve ıslatırlar. Günlük ekmeğini koyarlar. Akşam vakti olduğunda kandili alır ve tapınağı [(kapısını)] çekerler/kapatırlar. Rahip ve kahin ise kapının [(ön)]ünde uyurlar.”⁴³

Hititçe çivi yazılı belgelerde, mahrem bir alan olan yatma yerleriyle ilgili bilgiler sınırlıdır. Ancak uyku yerlerinin kişinin görevine ve statüsüne göre değiştiği anlaşılmaktadır. Direktif metninde, kentin güvenliğinden sorumlu olan askeri birliklerin kapı arkasında veya yakınında uyuduğu kaydedilmiştir. Gece vardiyasında çalışan görevlilerin dinlenme yeri kapının arkasıdır.

§ 9 “Ve işçiler, sığır, koyun, [atlar ve eşekler] [ke]ntte bir araya gelir gelmez, ayrıca, gözetleme yerlerini tutan gözcüler [(kente)] çıksınlar ve onlar kapıyı [ve] y[(an kapıyı)] sürgülesinler ve [onlar] kapı sürgülerini düşür[(sünler)] ... ayrıca] yan kapının ardına [onlar] askeri birlikleri yerleştirsi[(nler)] ve onlar [kapının]] ardında uyusun. Ayrıca onları, [(nöbetçileri yan) kapıda] yukarıda bıraksınlar. Ve onlar nöbeti dikkatli [(tutsunlar)].”⁴⁴

Dini Metinlerde Uyku

Hititler tanrıları memnun etmek, onları kızdırmamak ve onlardan haber almak amacıyla dinsel törenler, ritüeller, kehanetler, düzenlemişlerdir. Bu noktada Hitit çivi yazılı metinlerinde animistik⁴⁵ inanç ve uygulamaların varlığı görülmektedir. Hititlerin doğanın ve onun içinde yer alan her şeyin yaşadığına olan inançları çivi yazılı metinlerde somut olarak görülmektedir. Bu yüzden doğadaki her şeyin uykuya ihtiyacı olduğuna inanılmıştır. Hitit dini törenlerinde, ritüellerde, kehanetlerde ve mitlerde uykuyla ilgili bilgiler bulunmaktadır.

⁴² CTH 263. A-I 1-24. C, 1’-6. Miller, 2013: 90-91.

⁴³ CTH 275. A.KUB 31.113 Öy. 9-17; Miller, 2013: 277; Bozgun, 2019: 219.

⁴⁴ CTH 261. KBo 50.280 A. I 23-28; C2 I 22’-29’. Miller, 2013: 218; Reyhan, 2017: 224.

⁴⁵ Detaylı bilgi için bkz. Tylor, 1971.

Bayramlar

Hitit inanç sisteminde tanrılara karşı sorumlulukların, belirli bir takvimde, kalabalık ve organize bir toplulukla, çeşitli etkinliklerle, kral ve kraliçenin katılımıyla gerçekleştirildiği bayram törenleri bulunmaktadır.⁴⁶ Hitit kralının bayram törenleri esnasında, farklı kentlerde uyuduğu kaydedilmiştir. AN.TAH.ŞUM^{SAR} bayramında kral, kutsal avcı çantasıyla (^{KU}kurša) Tawiniya kentine gelerek, Hiyaşna kentinde gecelemetedir. Kutsal avcı çantasının özellikle belirtilmesinin sebebi kralla birlikte, diğer eşyaların da uykuya ihtiyaç duyduğu inancı olmalıdır. *“Ertesi sabah (kutsal) avcı çantası Tawiniya’dan gelir. Hiyaşna kentinde geceler. [Kra]l(?) dama çıkar.”*⁴⁷

Bayram töreninde kurban malzemeleri taşınırken, muhtemelen ritüel malzemeleri de insanlar gibi gecenin iyileştirici, dinlendirici gücünden faydalanmıştır. *“Hattuša’dan Ankuwa’ya kahyaların evinin kurban malzemeleri giderken çömlekçi de onunla birlikte gider kurban malzemesi yolda iki gün geceler.”*⁴⁸

Purulliya bayramında, kral Arinna’ya gitmiş, sonra Matilla kentine geçmiştir. Matilla kentinde, düzenlenen Büyük Toplantı’dan sonra, kral uyumak için Arinna’ya gitmiştir. Kral ve kraliçenin ayrı kentlerde uyuduğu da açıkça görülmektedir.

*“Ertesi sabah [kral] Arinna’ya gider. [O Arinna’dan Matilla’ya geçer. Mat]illa’da Büyük Toplantı (gerçekleşir). Ancak [kral] uyumak için Arinna[y]a (geri) döner. Kraliçe ise Hattuša’ya kraliçenin [saray]ın[a] gider.”*⁴⁹

Kral, Matilla kentinde Büyük Toplantı düzenledikten sonra, uyumak için Arinna (Alaca höyük?) kentine gitmiştir. Kral ve kraliçenin farklı kentlerde uyuduğu aşağıda açıkça görülmektedir. *“Matilla şehrinde büyük toplantı (toplanır). Kral geceyi geçirmek için Arinna’ya gider. Kraliçe ise Hattu[ša’ya] kraliçenin saray[ına] gider.”*⁵⁰

Ritüel

Fragmanter olarak ele geçmiş olan bir arınma ritüelinde, kentte bulunan herkesin temizlenip, uykuya daldığından bahsedilmektedir. Burada uyku hijyeninin önemi açıkça vurgulanmaktadır. Uyanma vakti ise gün doğumu olarak belirtilmiştir. *“Kent’in hepsi erkekler, kadınlar çocuklar banyo yaptıktan sonra uyur üçüncü günde, şafak vaktinde hemen kalkarım.”*⁵¹

Doğum esnasında yaşanan sıkıntılardan sonra bir kadının yorgun ve bitkin halde tapınağın içinde uyuduğu kaydedilmiştir. Muhtemelen bu durum, bir temizlenme bir rahatlama amacı taşımaktadır.

⁴⁶ Dinçol, 1982: 86; Reyhan, 2016:93.

⁴⁷ KBo 10. 20 Öy. I 28-29. Alp, 1983: 138; Arıkan, 2003: 30.

⁴⁸ KUB 25. 28 Öy. I- 5. Ünal, 1981: 454; Sir Gavaz, 2011:173.

⁴⁹ KBo 10. 9 II 1-4. KUB 44.39 Öy. II 3'-7'. Haas, 1994: 787; Sir Gavaz, 2011:103.

⁵⁰ KBo 10. 20 II 1-4. Sir Gavaz, 2011: 103.

⁵¹ CTH 456.9. KBo 12.103 Öy. 7-8. Torri- Barsacchi, 2018: 113.

“Kummanni ülkesinden Hattili rahip Papanikri şöyle der; eğer bir kadın doğum sandalyesine oturursa ve doğum yapılacak yerin çanağı kırılırsa ya da sandalyenin bir bacağının kazığı kırılırsa ve eğer bir kadın henüz doğurmamışsa ve kadın o yerin içinde oturur ve doğum sandalyesi tekrardan kurulur ve artık kadın temiz değildir. Hattili rahip doğum sandalyesini ve ritüel malzemelerini yukarı kaldırır. Sandalye ve malzemeleri şehrin dış kapısına koyar ve kapının önünde bir kuşu Tanrı Alitapara'ya kurban olarak yakarlar. Daha sonra doğum sandalyesini ve ritüel malzemelerini doğum yapılacak olan iç odaya götürürler. Her şey eskisi gibi yerli yerine yerleştirilir. Kadın artık orada doğurabilir ve Hattili rahip kadına şöyle der: “Tapınaktaki bozukluğun sebebini kehanet sorusu sorarak öğren” der ve kadın tapınağın içinde uyumuş olur.”⁵²

Hititlerde herhangi bir kişi öldüğünde, eşyası evden çıkarılmaktadır. Ölünün eşyasının kullanılması durumunda kişilerin kirlendiği düşünülmektedir. Aşağıda bir babanın, ölmüş oğlunun eşyalarını yakmadığı anlaşılmaktadır. Babanın oğlunun yatağında her gece uyuduğu kaydedilmiştir. “Oğlu öldü. Oğlunun yattığı yatağı yakmadı, her gece o yatakta uyur”.⁵³

Hatti kökenli saray inşa ritüelinde, hayvanların uyudukları yerin, ormanlar olduğu kaydedilmiştir. Arslan ve kaplan gibi yırtıcı hayvanların, yeşil ağaçların altında uyuduklarından bahsedilmektedir.

“Şimdi ben babam Fırtına Tanrısını öveceğim ve ben kral, Fırtına Tanrısından yağmurların büyütüp geliştirdiği şu kerestelerden isteyeceğim. Ey gökyüzünün altında yeşeren ağaçlar. Arslan ve kaplanlar hep sizin altınızda uyurlar. Ayılar hep size tırmanırlar. Babam Fırtına Tanrısı kötülüğü sizden hep uzaklarda tuttu. Sığır sürüleri hep sizin altınızda otladı. Koyun sürüleri hep sizin altınızda otladı. Şimdi ben kral Labarna size sığındım ve tahtı dost bildim. Sen (taht) ben kralın dostu değil misin? Sen bana o ağacı ver ki, ben onu keseyim. Taht krala cevap verir: kes onu kes! Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı onu kesmene izin verdiler artık. Şimdi siz bu ülkeden yukarlara gidiniz! Fırtına Tanrısı onu krala verdi. Onları (ağaçları) işçilikte kullanabilecekler (artık)”⁵⁴

Kâhin Hıwarlu ritüelinde, kral ve kraliçe ritüel malzemeleriyle birlikte uyumuştur. Bu durum Hitit inancına göre canlı ve cansız her şeyin uykuyla şifa bulduğunu göstermektedir. Makalede cansız nesnelerin uyku ihtiyacı, animizmle bağdaştırılmıştır. Kâhin, bu ritüeli yaşlı kadınla birlikte icra etmiştir.

“Yaşlı kadın, (ham(m)a(n)k) kral ve kraliçeye, sarayın dört köşesine, saray kapısının eşiğine ve kapı sürgüsüne kırmızı yün bağlamıştır. Ardından kral ve kraliçe gece boyunca ritüel araç geçerleriyle birlikte içeride uyurlar. Aydınlık olur olmaz, o onları (yünleri) keser ve onları bir sepetin içine koyar”.⁵⁵

⁵² Beckman, 1983: 118-120.

⁵³ Bo 1361+Bo 3365+ Bo 8165. KUB 16.83. Otten, 1958: 9; Kuhrt, 2017: 360.

⁵⁴ CTH 414.KUB 29.1 Öy 8-11. Ünal, 2018: 120.

⁵⁵ CTH 398. KBo 4.2 obv. I 38. Bawanyeck, 2005: 26-27.

Ruhun Yeraltı Dünyasına Yolculuğu olarak adlandırılan büyü fragmanında, sığırların, koyunların, gökyüzünün, yeryüzünün, insanların uyuduğu kaydedilmiştir. Hititlerde uykunun, sadece insanlara özgü bir durum olmadığı, canlı cansız bütün varlıkların uykuya ihtiyacının olduğu açıkça görülmektedir:

[...] Sığırlar uyuyorlar. Koyunlar [uyuyorlar]. Gökyüzü uyuyor. [Yeryüzü uyuyor]. [...] insan ruhu. O nereden geldi. (Eğer) o dağın üzerinde ise arı onu yerine getirsin ve onu yerine koysun. Eğer o dağda ise arı onu (tekrar) getirsin ve onu yerine koysun. Bundan başka o ovada ise arı onu (tekrar) getirsin ve yerine koysunlar. Arılar üç (veya) dört günlük bir seyahate çıksın ve benim [...] buraya getirsinler”.⁵⁶

Mitolojik Metinler

Hitit mitolojik metinlerinde uyku hakkında bilgiler verilmiştir. Hedammu'nun Şarkısı mitinde uykunun derinliği anlatılmıştır. Hedammu'nun birayı içmesiyle uyuduğu kaydedilmiştir. Hedammu'nun sığır ve eşek gibi uyuduğu anlatılmıştır. Muhtemelen “sığır ve eşek gibi uyumak” ifadesiyle yorgunluğun etkisiyle “derin bir uykuya dalmak” kast edilmiştir.

“Gökyüzündeki bulutlar[] sular [] ile [] o yaptı. Ninive kraliçesi[Şauşga[] razı olduğunda o güçlü sulara şahiş ve parnulliş ağacını aşk şerbeti kokladı. Şimdi Hedammu güzel tadı tatmış olduğundan bira ve tatlı uyku kahraman Hedammu'nun şuurunu tuttu. O bir sığır ve eşek gibi uyukluyordu. O [] tanımaz.”⁵⁷

Appu ve iki oğlu masalında, uyku ve uyanma döngüsü, uyku zamanı belirtilmeden kaydedilmiştir. Appu'nun ne zaman uyuduğu belirtilmeden, öfkeli ruh hali anlatılmıştır. Uykudan uyanınca öfkeli olması değil, söylenenlere karşı öfkesi dile getirilmiştir.

“Appu uykudan uyandı ve karısı ona sormaya başladı: Daha önce hiç başaramadın. Şimdi başarılı oldun mu? Appu bunu işittiğinde yanıt vermeye başladı: Sen bir kadınsın ve bir kadın gibi düşünürsün. Sen hiçbir şey bilmiyorsun.”⁵⁸

Avcı Keşşi ve karısını anlatan masalda, güneşin ilk ışıklarıyla birlikte uykudan uyanıldığı belirtilmiştir. Avcı Keşşi, uykuyla bağlantılı olarak rüyası hakkında bilgiler vermiştir. “*Ertesi sabah güneş doğduğunda, Keşşi bir sesle uykudan uyandı ve annesine akşam gördüğü rüyaları anlatmaya başladı.*”⁵⁹

Uyku ve Cinsellik

Hititçe çivi yazılı belgelerde cinsellikle birlikte uyku terimleri kullanılmıştır. Cinsellik ifadeleriyle, uyku kavramı iç içe geçmiş halkalar gibidir. Kumarbi Efsanesi'nin devamı niteliğindeki, Ullikummi Şarkısı'nda, Kumarbi, Soğuk Pınar isimli yerde bir kaya ile cinsel birliktelik yaşar. Daha sonra Kumarbi'nin kayayla uyuduğu kaydedilmiştir.

⁵⁶ CTH 457.7.1.KUB 43.60 Öy. 1-15. Archi, 2007: 172-173.

⁵⁷ Hoffner, 1990: 55; Karauğuz, 2001:166.

⁵⁸ Hoffner, 1990: 83; Karauğuz, 2001: 204.

⁵⁹ Hoffner, 1990: 88; Karauğuz, 2001: 210.

“Şimdi Soğuk Kaynak’ta büyük bir kaya yatıyor: uzunluğu üç [X] ve genişliği bir buçuk [X] Akli altta olana zıpladı ve kayayla uyudu. Penisini ona itti. Onu beş kez aldı. [ve tekrar] onu on kez aldı. “Daha sonra nefsi ağır basarak derin bir uykuya daldı. Kaya ile yattı. Ve erkekliği ona geçti [... [...]] beş defa onunla yattı, [...] on defa onunla yattı.”⁶⁰

Hitit kanunlarında šeş-, uyku terimiyle geçen cinsel ilişki içerikli çok sayıda kanun maddesi bulunmaktadır. Bu durum Hitit metinlerinde uyku, yatma, seksüel ilişki yaşamak ve cinsellik kavramlarının ayırt edilmesinin zorluğunu yansıtmaktadır. Uyku terimiyle belirtilen hukuk metninde bir adam erkek kardeşinin karısıyla birlikte uyuyamaz. Bu noktada bir adamın kiminle, nasıl uyuyacağı ve seksüel ilişki yaşayacağı açıkça belirtilmiştir.

“Eğer bir adam erkek kardeşinin karısı ile yatarsa, ama onun erkek kardeşi hayatta (ise) lanet edilecek bir eylemdir. Eğer bir adam özgür bir kadına (karısı olarak) sahipse ve onun (kadının) kızıyla da cinsel ilişkisi varsa, lanet edilecek bir eylemdir. Eğer (bir adam) onun (kadının) kızına (karısı) olarak sahipse ve onun (kadının) kız kardeşiyle cinsel ilişkisi varsa lanet edilecek bir eylemdir.”⁶¹

Hititçe çivi yazılı belgelerde seksüel ilişki yaşamak, yatmak, cinsellik ifadelerine birden çok örnek gösterilebilir. Makalenin devamında rüya görmek için yatılan uykularda cinsellik ifadelerinin olduğu da görülecektir. Ancak bu çalışmada uyku teriminin birleşenlerinden olan cinsellik ve yatak konuları sınırlı bir şekilde ele alınmıştır.⁶²

Uyuyan Tanrılar

Hitit inancına göre tanrılar ve tanrıçalarda, insanlar gibi uykuya ihtiyaç duymaktadırlar. Bu bilinçsiz hal durumunda ise tanrıların uyanamadıkları, görevlerini ihmal ettikleri görülmektedir. Tanrıların uyku ve uyanma döngüleri belgelerde şöyle ifade edilmektedir.

Telipinu’nun Kayboluşu Efsanesinde, uykunun insanlara özgü bir olgu olmadığı, tanrıların da uykuya ihtiyaç duyduğu anlatılmıştır. Uyuyan Tanrı Telipinu, bir arının sokması sebebiyle uyanmıştır. Aniden ve acıyla uyanan Tanrı Telipinu öfkelenmiştir. Ayrıca uykunun bilinç dışı olması sebebiyle görevlerin aksatıldığı da kaydedilmiştir.

“Fırtına Tanrısı, bu kez bir arı gönderir. Arı yüksek dağları, derin vadileri, mavi denizleri araştırır. Sonuçta bir çayırda Telipinu’yu bulur. Ellerini ve ayaklarını sokarak onu kaldırır, sonra balmumu sürerek soktuğu yerlerin acısını dindirir. Ancak, tanrının öfkesi geçmez. Aslında, acıyla uyandırıldığı için kızgınlığı daha da artmıştır. Bir felaketler silsilesi içinde, evleri yıkan, insanları, hayvanları ve ürünleri perişan eden yıldırımlar, fırtınalar ve seller gönderir. Sonra, onu yatıştırması ve geri getirmesi için büyü tanrıçası Kamruşepa gönderilir. Kamruşepa bu amaçla bir ritüel gerçekleştirir. Telipinu’nun bedeni öfkeden arındırılır. Tanrının eve dönüş

⁶⁰ Güterbock, 1951: 147-149.

⁶¹ Hoffner, 1997: 153-154; Imparati, 1992: 176-177.

⁶² Detaylı bilgi için bkz. Hoffner, 2010: 426-432.

yolu üzerine yağ ve bal dökülerek güzelleştirilmiştir. Telipinu döner ve yine ülkesini sever. Her şey normale dönmüştür. Ülkeye yine bereket gelir”.⁶³

Tanrıların uyku ve uyanma döngüsüne bakıldığında, tıpkı insanlarda olduğu gibi zaruri bir ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır. Zippalanda kentinin tanrısı, tatlı bir uykuya yatmıştır. Onu (heykelini) Daha Dağına götürmek amacıyla, tanrı uykusundan uyandırılmaktadır.

“Fırtına Tanrısı [nın adamı]’ söyler: ‘Güzel uykudan doğan, Zippalanta’nın Fırtına tanrısı)’“ Tabarna, kral, annenizin rahibi, Arinna’nın Güneş Tanrıçası, seni (heykelini) Daha Dağına, senin sevdiğin <yere> getirmek üzeredir.”⁶⁴

Hakmiş kentinde Urišta kenti Fırtına Tanrısının kutsanmasından sonra tanrının uyuduğu kaydedilmiştir. Bu dini törende çeşitli sunularla Güneş Tanrıçası memnun edilmeye çalışılmıştır.

“Ertesi gün [Urišta] kenti [ve ...dığı zaman [ve altarı y[erleştirirler(?) ve 1 koyun k[urban ederler, çiğ (ve) pişmiş] (kutsanmış) eti koyarlar. [Somun ekmek, harşı-kabını ve 1 huppar-kabı bira altar(dadır)]. Avuç (ölçüsünde) 30 ekmek, 3 ka[p bira tedarik edilmiş(tir). Ekmeği kırarlar], BIBRU-kaplarını [doldururlar, yerler, içerler], kapları tedar[ik ederler. Ayrıca Tanrı için] haz[gara]-kadınları [eğlenirler. Gökyüzünün Güneş Tanrıçası ise] yaprak l[arı tuttuğunda... Tanrı] uyur x[...“⁶⁵

Tamininga İstar’ı için yapılan ritüelde, tanrının şarkıcısı olarak tanımlanan bir görevli, tanrıyı uyutmuştur. Tanrıyı uykuya hazırlamak ve uyutmaktan sorumlu bir görevlinin varlığı görülmektedir. Muhtemelen görevli, tanrının (heykelin) elbisesini çıkarır, ayaklarını temizler ve tanrıyı sembolik uyuturdu. “*Tanrının şarkıcısı [tanrının heykelini] uyutur; o tanrının elbisesini çıkarır ve tanrının ayakları için su getirilir... Ve tanrının ayakları bununla yıkanır*”⁶⁶

Nerik Kenti Fırtına Tanrısına Yakarış ve Kurban sunma mitolojik anlatısında, Teşimi’nin dizlerinde uyuduğunu anlatılmıştır:

“Nerik şehrini ruhunda bırak. Teşimi’nin sevgili dizleri üzerinde uyuyor ve en güzel rüya(ları) görüyor. Nerik şehrinin Fırtına Tanrısı yüksel. Teşimi bal (ve) üzüm salkımı gibi asılı duruyor.”⁶⁷

Bir ritüel metninde yatak odasında ve yatakta uyuyan bir tanrıçanın varlığı görülmektedir. Tanrıların da yatak odaları olduğu anlaşılmaktadır. Bu odaların mahrem bir alan olarak tasarlandığı kaydedilmiştir. Ancak bu yatakların hangi malzemeden yapıldığı veya tasarımı hakkında bilgiler sınırlıdır.⁶⁸ “*Ve eğer sen, tanrıça, hanımefendim, benim için, [...], sen yatakta*

⁶³ Hoffner, 1990: 14-20. Karauğuz, 2001: 86-100.

⁶⁴ KUB 41.29 III 3-6. Popko, 1994: 216.

⁶⁵ Bozgun, 2019: 163-164.

⁶⁶ CTH 713.KUB 12.5 Ay. IV 9-13.Wegner, 1995: 83-87.

⁶⁷ CTH 671. KUB 36.89+ KUB 49.13+ KUB 58.32 Ay 56-59. Karauğuz, 2001: 138.

⁶⁸ Detaylı bilgi için bkz. *tunnakešsar/tunnakešna/tunnakešnant-* “yatak odası”, “iç oda”; ^{GIŠ}nathi, ^{GIŠ}NA, MAYALU ^{GIŠ}haputi- *iškuppi* “yatak”. Ünal, 2016: 870.

uyumaya sebep oldun ve ardından onlar yatak odası (ndaki yatakları [...])caklar.”⁶⁹

Rüya İçin Yatılan Uykular

Hititçe çivi yazılı belgelerde tanrıdan haber alma amacıyla (*istihare*) rüyaya yatılmasına ilişkin belgeler mevcuttur.⁷⁰ Hititlerde rüya, uyuyan kişi için tanrılardan haber alma amacı taşımaktadır. Hititlerde “*tapınak uykusu*” olarak nitelendirilebilecek tapınak avlusunda veya kutsal bir mekânda uykuya dalınmaktadır.⁷¹ Bu uyku esnasında temizlik son derece önemlidir. Aşağıdaki belgelerde tanrılarla iletişim amaçlı uykuya dalan kişilerin yatma yeri hakkında bilgiler sunulmaktadır. Ayrıca Hititlerde rüya konulu, çok sayıda bilimsel çalışma yapıldığından dolayı, burada uyku-rüya ilişkisi aktarılacaktır. Başka bir ifadeyle, bu bölümde rüya için yatılan uykuların niteliği, biyolojik uyku ritmi, uyku hijyeni ve uyku yeri aktarılacaktır.

II. Murşili veba dualarında, rüya aracılığıyla tanrılardan haber almak istemektedir. Üst rütbeli rahipler, tanrılarla iletişim kurmak amacıyla *šuppa šešuwar* “kutsal uyku” ya yatmaktadırlar. Bu noktada uyku hijyeni sağlanırsa, temiz yatakta uyunursa, tanrılardan haber alınacağına inanılmıştır.

“Eğer başka bir nedenle ölümler olursa, onları ya rüyada göreyim ya da fala başvurma yoluyla saptansın! Ya da tanrısal irşada ulaşmış bir kişi söylesin! Ya da bütün rahiplerime neyi emretmiş isem, onu temiz (yatakta) uyuyarak düşünsünler. Efendim Hatti’nin Fırtına Tanrısı beni yaşat! Efendim tanrılar tanrısal adaletini gösterebilirler! Biri rüyada görsün! Ölümlerin neden olduğu bulunsun!”⁷²

Paškuwatti’nin cinsel iktidarsızlığa karşı büyü ritüelinde, kurban rüya görmek için uykuya yatmaktadır. Tanrı, rüyasında kurban sahibinin yanına gelecek ve onunla uyuyacaktır. Kurban sahibi, rüyada üç gün boyunca tanrıyla birlikte uyuyacaktır. Kurban sahibi, rüyanın yorumunu yapmak için kâhine anlatır. Burada uykunun, cinsel kudretin iyileşmesini sağlayan bir durum olduğu görülmektedir.

“İzin ver ona ki senin kudretini görsün! Ve seni kendi tanrısı yapsın. Sana ilahiler okuyarak şükretsın.” Adam için bir yatak serecekler masanın önüne ve erzakın yanında bulunan başlık ya da gömleği de koyacaklar. Kurban rüya görmek için, ve tanrının bedensel varlığını rüyasında hissedecek, (tanrı onun) yanına gelerek ve onunla birlikte uyuyacaktır. Tanrıya yalvardığı üç gün boyunca, ister tanrı ona görünmüş olsun, isterse onunla birlikte uyumuş olsun, adam tüm rüyalarını anlatır.”⁷³

Kral, Tiliura kentinde bir rüya görmüştür. Bunun üzerine kral uykusunda gördüğü bilgiyi doğrulamak amacıyla fal baktırmıştır. Ancak falın akıbeti olumsuz çıkmıştır. “[M]ajeste Tiliura kentinde [rüya] gördü: “Savaş []

⁶⁹ CTH 590.KUB 48.123 Öy. II 19-21. de Roos, 1984: 303-309; Mouton, 2007:288-291.

⁷⁰ Ünal, 2013: 480.

⁷¹ Ünal, 2013: 480.

⁷² CTH 378.II. A rev. 41’-44’-C IV 14’-22’. Alp, 2001:133.

⁷³ CTH 406. KUB 7.5+KUB 7.8+KUB 9.27. Hoffner, 1987: 271-287.

majeste uyur ve sürekli söyler: []x gördüm. Hatti kenti meselesi []x majeste bildi.”⁷⁴

Hitit metinlerinde kutsal uykuda temiz bir yatak vurgusu yapılmıştır. Dini açıdan ve iyi uykunun ön koşulu olan uyku hijyeni, Nerik Kenti Fırtına Tanrısına yapılan yemimde belirtilmektedir.

“Nerik’in Fırtına tanrısına şu yemini etti: kraliçeye [...] temiz (yatak) uyumak [...] hanımım Istar’ın 7. gününde [...] kraliçenin heykelini [...] tanrıya vereceğim.”⁷⁵

Rahip, Güneş Tanrıçası’nın Tapınağında bir yatak sererek, uyumaktadır. Güneş Tanrıçası’nın Rahibi, tanrıya hizmet etmek amacıyla tapınaktaki avluda uyumuştur.

“Rahip evine vardık [tan sonra], o evinin içinde Zippalanda’nın Fırtına Tanrısı ile Yeraltı Dünyasının Fırtına Tanrısına bir koyun kurban eder. O bir koyunu da evinin tanrılarına kurban eder.”⁷⁶ “Onlar rahibin Yeryüzünün Güneş Tanrıçasının avlusundaki yatağı için (onu?) serer. O devamlı suretle orada uyur.”⁷⁷

Hitit Metinlerinde Uykusuzluk

Hitit siyasi ve sosyal hayatında uykusuzluk konusuna bakıldığında iki açıdan incelenebilir. Birincisi “görev için uykusuz kalmak”, ikincisi ise “tanrıların gazabına uğrayan kişinin uyku yoksunluğu” olarak tanımlanabilir. Birincisinde geceleri uyanık kalan, gündüzleri uyumaya çalışan görevliler vardır.

İnsan metabolizmasının gece çalışmasına uyum sağlamak zorlanması kaçınılmazdır. Bu durumun Hitit görevlileri üzerinde uzun süreli fiziksel ve ruhsal etkilerinin olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak muhtemelen Hitit görevlilerinin uyku bozukluğuna sebep olmuştur. İkincisinde ise uykusuzluğun fiziksel, psikolojik ve sosyal performanslarını olumsuz etkileyen bir rahatsızlık olduğu görülmektedir.

Görev İçin Uykusuzluk

İnsan vücudu, gündüz fiziksel ve zihinsel çalışmaya, gece dinlenmeye ve uyku uyumaya düzenlenmiştir. Hititler tanrılarına ve krallarına karşı görev ve sorumluluklarını gece boyunca sürdürmek zorundadır ve bu bağlamda Hitit krallarının “gece verdiği görev ve sorumluluklar” son derece önemlidir. Hititler gece saatlerinde, baskı, saldırı ve güvenlik açığına karşı uykusuz kalmışlardır. Gece saatlerinde yapılan bayram törenleri ve ritüeller de bazı görevlilerin uykusuz kalmasına sebep olmuştur.

Anitta metninde, Hattuş kenti uyurken, ani bir gece baskınıyla kentin alındığı kaydedilmiştir. Askeri saldırılar için uykusuz kalan ordu, düşmanlarının uykusundan da faydalanmıştır. Bu durum bir savaş stratejisi olarak kabul edilmektedir.

⁷⁴ KUB 5.11 Öy I 1-4. Mouton, 2007: 193-197; Bozgun, 2017:49.

⁷⁵ KUB15.15 Öy I 2-7. de Roos, 2007: 171.

⁷⁶ KUB 55.21 I 3-8. Freydank, 1985: 481.

⁷⁷ KUB 55.21 VI 1-3. Freydank, 1985: 481.

“Onu geceleyin güçlü (bir saldırı) ile aldım, yerine üzerlik otu? ekdim. Kim benden sonra kral olursa ve Hattuş’u tekrar iskân ederse, Göğün Tanrısı onu ezsin.”⁷⁸

Hitit Devleti’nin kuruluşunda yer alan I. Hattuşili, uyuyan kentlerin savunmasız olmasından faydalanarak bu kentlere savaş açmıştır. Zippašna kentine, gece yarısı girerek güvenlik açısından yararlanılmıştır. Gece yarısında Zippašna kenti halkının uyuduğu görülmektedir. Hititlerin askeri saldırılar için uykusuz kaldığı anlaşılmaktadır. “*I.Hattuşili Zippašna’ya girdim ve gecenin ortasında Zippašna’ya tırandım. Onlarla savaşa girdim ve onların üstüne toz yığdım.*”⁷⁹

Hitit direktif metinlerinde görevi başında uyumak veya uyuklamak suç olarak kabul edilmiştir. Uyku, güvenlik açığına sebep olduğu için dikkat edilmelidir. Bu konuda en ufak bir ihmalin önüne geçmek, görevliler arasındaki disiplini sağlamak önemlidir. Bu nedenle görevi başında uyuyan kişinin cezası ölümdür. Sosyal ve politik sebeplerle gerçekleştirilen gece çalışması, gündüz çalışma sistemine göre daha zor koşullardadır. Bu yüzden gece çalışanların yükümlülükleri ve sorumlulukları fazladır. Bu noktada gece çalışan kişilerin statü ve prestij açısından üst düzey görevliler olduğu görülmektedir.

§ 10’ “Ayrıca tapınak adamları olan sizler nöbet meselesinde çok dikkatli olunuz. Akşam zamanında derhal aşağıya gidiniz... Yiyiniz, içiniz. Eğer herhangi bir kişi için de kadın meselesi olursa, o kadının yanında yatsın. Sonra [gün ağardığı] zaman o [derhal yıkan]sın. Ve o tapınakta bulunmak için d[erhal] yukarı çıksın. Herhangi bir tapınak adamı (ister) yüksek dereceli rahipler (ister) alt dereceli rahipler (ister) merhemli rahipler, onların hepsi kim olursa olsun her kim tanrıların eşliğini geçerse birer birer tapınakta bulunmayı ihmal etmesin. Ayrıca geceleyin devriyeler koyulmuş olsun. Bütün gece boyunca dolaşsınlar. Dışarıda nöbetçiler nöbet tutsunlar. Tapınakların içinde tapınak adamları bütün gece boyunca dolaşsınlar ve onlar uyumasınlar. Her gece yüksek dereceli bir rahip devriyeleri yönetsin. Ayrıca rahiplerden biri tapınak kapısının (görevlisi) olsun ve tapınağı korusun. Evinde hiç kimse karısı ile kalmamasın. Kimi aşağıda evinde bulurlarsa ona ölüm (cezası verilir). Tapınakları pek çok koruyunuz ve siz uyumayınız. Ayrıca sizin için nöbet (iş) aranızda bölünmüş olsun. Kimin nöbet ile ilgili bir suçu olursa o ölüm cezasına çarptırılsın. O affedilmesin.”⁸⁰

Hititlerde kapı sürgülerini açmakla görevli olan bir kişi günün ilk ışıklarıyla, sürgüleri açtıktan sonra uyuyabilir. Bu görevli muhtemelen sabaha kadar uykusuz kalıp, görevini tamamladıktan sonra uykuya dalmaktadır. Burada gece vardiyasında çalışan bir görevlinin, gündüz uyuduğu görülmektedir.

⁷⁸ CTH 1.KBo 3.22 Ay. 47-51; Alp, 2001: 54.

⁷⁹ Bryce, 2005: 77.

⁸⁰ CTH 264.KUB 13.4 II 73-75; III 20+ KUB 26.31 IV 1’-17’+KUB 26.31 3’-7’+KBo 57.11; Süel, 1985:167; Miller, 2013: 257; Reyhan, 2017: 155.

§ 6' "[Hattuša şehrinin] bütün [kapılarının] sür[güleri] açılır açılmaz
sonra [...] kapı sürgülerini getirir [...] ve ye[re...] sen uyuduğun
zaman, kapı sürgüleri [...] asılmış olsun[lar]."⁸¹

Hitit metinlerinde dinsel tören esnasında uykusuz kalan görevlilerin olduğu tespit edilmiştir. Ninive'nin İstar'ı için kutlanan bir bayramda, şarkıcılar gece boyu şarkı söyleyerek, görevini icra eder. Bu şarkıcıların geceyi uykusuz geçirmesi görevlerinin bir parçasıdır.

"Tanrıları içme (töreni) biter. Ayrıca... ve kraliçe sofraya koyar. Ve şarkıcılar bir bira kabını önüne koyarlar ve şarkı söylerler. Uykusuz geçirirler ve şarkı söylerler."⁸²

Şamuha'nın İstar bayramında, kralın uykusu geldiği zaman uyuma hakkına sahiptir. Ancak şarkıcılar ve büyü rahipleri, gece boyunca görevini icra etmektedirler. *"Eğer o (kral) isterse orada uyuyabilir. O tarlanın İstar'ının karşısında oturur. Fakat şarkıcılar ve büyü rahipleri gece boyunca aktif haldedir".*⁸³

Kraliyet cenaze ritüelinde, ilk gece ve on dördüncü geceyi uykusuz geçiren görevliler bulunmaktadır.⁸⁴ Bu ritüelde sabahın ilk ışıklarıyla uyanan görevliler ritüeli devam ettirmektedir.

"Onlar geceyi uykusuz geçirdikten sonra, tam olarak aynı sunuları [= ekmek sunuları] sunar ve ocağın üzerine ince yağ akıtırlar. Onlar (ritüel serisini bu şekilde) tamamlarlar."⁸⁵

Cenaze ritüelinin devamında, gece kaliteli yağ libasyonu yapıldığı ve ekmek yapılarak, tanrıların önüne konulduğu görülmektedir. Böylece yeraltı tanrıları memnun edilecektir.

"Gece vakti (sadece bir) wakšur ölçüsü (kaliteli yağ) ka[ılmışsa], Onlar [x-k(abını)] getir[ir], Onu [(heykelin önünde)]ki ocağın üzerine [(koyar)]Ve libasyonu gerçekleştirir. Onlar (haršupani⁸⁶) ekmek som[unlarını <ve> (yumuşak ekmek somunlarını)] yaparlar. v[(e (o))nları (yani "yumuşak" ekmek somunlarını) heykelin önüne ko[uyarlar]]."⁸⁷

Hititler geceleyin bazı ritüelleri⁸⁸ icra etmişlerdir. Bu ritüellerde bazı görevliler uyanık kalarak sorumluluklarını yerine getirmiştir. Hititçe çivi yazılı belgelerde gece çalışanların enerji kaybı, gece saatlerinin iş performanslarına

⁸¹ CTH 257. KBo 13.58 II 12-17. Miller, 2013: 185; Reyhan, 2017:245.

⁸² CTH 714. KUB 27 IV 31-34. Beckman, 2015: 49-57; Masalcı-Şahin, 2018: 187-188.

⁸³ KUB 13.4 III 10-11.Krş. KUB 27.1 IV 48-50.Hoffner, 2009: 144.

⁸⁴ Cenaze ritüelinde ^{LÜ}QA-TI DU₈ "bir görevli", ^{MUNUS}ŞU.GI "yaşlı kadın" ^{MUNUS}taptara- "taptara kadınları vb. görevlilerin uykusuz kaldığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Otten, 1958.

⁸⁵ KUB 30.21+ III 53-55 ve kopyası KUB 39.8+ III 14"-17" Otten, 1958: 45; Kassian-Korolëv Sidel'tsev, 2002: 570-571.

⁸⁶ Ünal, 2016:169.

⁸⁷ KUB 30.19 + 3020 + 39.7 Ay. IV 15-18. Otten,1958:47.

⁸⁸ Ambazzi ritüeli, her zaman gece saatlerinde düzenlenmektedir. Bu ritüelde yeraltı tanrıları için çeşitli kurbanlar sunulmaktadır. Rahip ve kahin gibi görevliler akşam saatlerinde kıyafetlerini giyerek, ritüeli icra ederler. Haas, 1994,662. Ayrıca Ambazzi ritüelinde ^{MUNUS}ŞU.GI: yaşlı kadın, ^{LÜ}(MEŠ) DINGIR^{LM}: tapınak adamları, ^{LÜ}KÜR: bir görevli, ^{LÜ} AZLAG: terzi, ^{BĒLU} bey, gibi görevliler de gece saatlerinde çalıştığı anlaşılmaktadır. Detaylı bilgi için bkz. Christiansen, 2006.

olumsuz etkisine karşı tedbirler alınmıştır. Başka bir açıdan “gece çalışan veya uykusuz kalan” bu görevlilerin iç huzursuzlukları, korkuları, gerginlikleri, endişeli, kaygılı, sinirli ve seksüel problemlerinin olması muhtemeldir.

Psikolojik Açıdan Uyku Yoksunluğu

Uykusuzluk, uykuya dalmayı ve uykuda kalmayı zorlaştıran ya da çok erken uyanmaya, yeniden uykuya dönememeye neden olan uyku bozukluğudur.⁸⁹ Sosyolojik açıdan uykusuzluk Hitit toplumunu meşgul eden bir problem olmuştur. Günümüzde *insomnia* olarak adlandırılan uykusuzluğun⁹⁰ Hititler döneminde de varlığı bilinmektedir. Hitit toplumunda uykusuzluk, tanrıların bir gazabı olarak algılanmıştır. Uyku yoksunluğunun ancak tanrılar memnun edilirse giderileceğine inanılmıştır. Hitit metinlerinde uykusuzluk ifadeleri şöyledir:

Hitit depresyon ritüelinde, tanrıların bir kişiye kızgın olması sonucunda ondan iyi uykuyu aldığı ifade edilmiştir. Gece ve gündüz uyuyamayan insan mutsuz, yorgun ve sinirli ruh haline sahiptir. Kalitesiz uyku esnasında ise kötü rüyaların veya kötü ruhların kişiye musallat olması da muhtemeldir.

“Eğer bir tanrı ve tanrıça bir insana kızarsa, onun akli sürekli karışık olur ve gün boyunca her şey onun için güçleşir. Geceleri uyuyamaz. Gündüz ve gece o daima kötü bir ruh halinde olur. Ayrıca sürekli kötü rüyalar gördüğü ve iyi bir gece uykusu çekemediği için her zaman öfkeli olur ve [] onu tüketir. O vakit onlar tanrı ve tanrıçayı bu şahsa saygı duymaları için yerleştirirler.”⁹¹

Kantuzzili, Güneş Tanrısına duasında, tanrılardan uyku yoksunluğuna çare bulunmasını istemektedir. Kantuzzili uykusuzluğuna iyi gelmesi için çeşitli tedavilere başvurmuştur. Kantuzzili’nin evi, bitkisel ve büyüsel tedavilerin yapıldığı bir mekân haline gelmiştir. Hititler döneminde uykusuzluğa iyi gelebilecek NUMUN ŞAMRĀNU: rezene⁹², galaktar/kallaktar/kalaktar: uyku verici bir madde⁹³, haşşikka: haşhaş⁹⁴AZALLŪ: kenevir⁹⁵ bitkileri bilinmektedir. Ancak Kantuzzili’nin tedavileri arasında bu bitkilerden bahsedilmemektedir. Metnin devamında uykusuzluğun yıl boyunca sürdüğü belirtilmiştir. Kantuzzili’nin uykusuzluğu bazı psikolojik problemlere de neden olmuştur. Bunlar: iç huzursuzluk, korkunun gelişimi, yorgunluk, halsizlik, kaygı olarak belirtilmiştir.

⁸⁹ “Günümüzde uyku bozukluklarıyla ilgili ilk sınıflama 1979 yılında yapılmıştır. 1991 ve 2005 yıllarında American Academy of Sleep Medicine (AASM) tarafından revize edilerek International Classification of Sleep Disorders -1 (ICSD-1) ve ICSD-2 ismi ile yayınlanmıştır.” Detaylı bilgi için bkz. Genç- Dikmen, 2017.

⁹⁰ Günümüzde yapılan çalışmalarda insanların uykusuzluğa en fazla 11 gün dayandığı anlaşılmıştır. 1964 yılında Randy Gardner adlı Amerikalı, bir bilim fuarında yaptığı deneyde 11 gün (264 saat) uyanık kalarak en uzun süre uyanık kalan kişi olmuştur. Johnson- Slye-Dement, 1965: 415-423.

⁹¹ CTH 432 KUB 4.47+KBo 45.193 Öy. 4-5. Beckman, 2007: 69-81.

⁹² Ertem, 1987: 98; Ünal, 2016: 811.

⁹³ HEG A-K: 463; HW, 95; HED K:19; Ünal, 2016: 249.

⁹⁴ Ertem, 1987: 19.

⁹⁵ Ertem, 1987: 80.

“Evim hastalık yüzünden bir hekimin evine dönüştü. Ruhum korkudan sürekli olarak başka bir yere kaçıyor. Yıl boyunca hasta biriymiş gibi oldum. Fakat şu an hastalık ve korku bana çok ağır geliyor ve ben sana, tanrıma söylüyorum. Gece vakti yatağında ferahlatıcı / canlandırıcı bir uyku üzerime hâsıl olmuyor (beni “ele geçirmiyor”).⁹⁶

Metnin ilerleyen satırlarında ise Kantuzzili'nin yatağında uyuyamadığı belirtilmektedir. Kantuzzili, rüya aracılığıyla uyuyamamasının sebebini öğrenmek istemektedir. Uykusuzluğun uzun süreli bir hastalık olduğu belirtilmektedir. Kantuzzili bu hastalıktan kurtulmak için tanrıdan yardım istemektedir. Tanrılara hizmet etmeyen, günaha batmış bir insanın affedilip, sağlığına kavuştuğu gibi, kendisinin de affedilmesini ve uykuya dalmayı istemektedir”.

“Uyku gece vakti yatağında bana nüfuz edemiyor; bu yüzden ismim (bir rüyada) olumlu bir şekilde zuhur etmiyor. [Kudretli] tanrı benim için kudretli şeyler yapmıyor. Sen, tanrım, [bu hastalığı] bana annemin rahminde bahşetmiş olsan dahi ben bunu bir rüya tabircisi aracılığıyla hiçbir zaman araştırmadım. Şimdi tanrı(mın) huzurunda merhamet için ağlıyorum. Bana kulak ver tanrım! Sen beni kral kapısında hor görülen bir adam yaptın. Bir ölümlünün önünde alışagelmış haklarımı geri aldın. Her kime sevgi duysam o iyi bir şöhrat kazanmıyor. Ancak sen, tanrı[m] benim için hiç sahi[p olmadığım], tanrım, bir [b]aba (ve) annesin.[Se]n tek başına, tanrı[m] beni [bir anne] gibi doğurdun. [Şu an]da [ben] (bütün) gün (ve) geceler ısı[tıraptan] [uyuyamıyorum. Beni günahlara batmış bir adam gibi] kurtar ve azat et! Tanrım [uygun] bir yerde elimden tut ve ... [...] beni uzağa [...]”⁹⁷

Bir kralın Güneş Tanrısına duasında, gündüz ve geceleri uyku yoksunluğu yaşadığından bahsedilmektedir. Uykusuzluk, çaresizlik, acı ve keder gibi duygulara neden olmuştur. Bu belgede uykuyu verenin de uykusuzluğa sebep olanın da tanrı olduğu belirtilmiştir.

“Annem yok, sadece sen, tanrım benim için bir a[nne] gibisin. Şi[mdi] ben (bütün) gün ve geceleri ızdı [rap]tan uykusuz geçiriyorum. Tanrım günahlara batmış bir adam gibi beni kurtar ve salıver! Uygun bir yerde elimde tut ve beni uçurumdan yukarı çek!”⁹⁸

Sonuç

Hititlerde uyku ve uykusuzluk üzerine yapılan bu araştırmada uykunun bilinenin ötesinde çok fazla sorunsalı cevaplanmıştır. Hitit biliminde uyku ve uykusuzluk siyasi, sosyal ve dini alanı etkileyen bir konudur. Hititçe çivi yazılı belgelerde uyku fiziksel ve ruhsal dinlenme, arınma, iyileşme, huzur ve mutluluk anlamına sahiptir. Uykusuzluk ise acı, ızdırap, kâbus, korku olarak nitelendirilmiştir. Uyku kavramı birden çok terimle, uykusuzluk ise tek bir terimle ifade edilmiştir. Uyku kavramının birden çok terimle, farklı anlamlarda kullanılması, onun tanrısal metaforlarla ilişkilendirilmesinden

⁹⁶ CTH 373. KUB 30.10 Ay. 14-19.Hoffner- Melchert, 2008: 258; Singer, 2002:33; Schwemer, 2011: 9; Ünal, 2003:171.

⁹⁷ CTH 373.KUB 30.10+KBo 25.11 Ay III 18-26. Schwemer, 2011: 43.

⁹⁸ CTH 374. Bo 10200+ KUB 36.75 Ay III 5-'8. Schwemer, 2011: 22-26.

kaynaklanmaktadır. Hitit metinlerinde uyku ve uykusuzluğun en çarpıcı sonuçları şunlardır:

- Hitit inancına göre tüm dünyanın (kişiler, tanrılar, ruhlar, yeryüzü, gökyüzü, hayvan, eşya vb.) uykuya ihtiyacı vardır. Bu noktada cansız varlıkların da uyuduğu düşünülmektedir. Ayrıca Hititlerde sürekli uyuyan veya uyumayan canlı ve cansız varlık bulunmamaktadır.
- Hitit toplumunda öteki dünya anlayışı olmasına rağmen ölüm uykuyla bağdaştırılmamıştır.
- Hititler uyku esnasında olabilecek baskı, saldırı ve güvenlik açığına karşı “gece saatlerinde” çalışmışlardır. Hitit kralları, gece vardiyasında çalışan görevliler atamıştır.
- Hitit büyü ritüellerinin bazıları gece saatlerinde yapılmıştır. Bu yüzden pek çok dini görevli gece uykusuz kalmıştır.
- Hititler, uykuyu tanrıların bir lütfu, uykusuzluğu ise tanrının bir gazabı olarak algılamıştır. Ayrıca uykusuzluğa karşı tanrı (heykelleriyle) aynı odada yatmışlardır. Bu durum Hitit toplumunda uyku yoksunluğuna karşı psikolojik rahatlama çabasının olduğunu göstermektedir.
- Hititler uyku kalitesini uyku yeri ve zamanının ve uyku hijyeninin etkilediğine inanmışlardır. Hititler uyku kalitesini işaret eden derin uyku, hafif uyku, tatlı uyku, kutsal uyku ve uykusuzluk gibi sınıflandırmalar yapmışlardır.
- Uykunun derin hali için mecazi anlamda “sığır ve eşek gibi uyumak” tabiri kullanılmıştır. Bu bakımdan Hititler hayvanların uyku şekillerini de gözlemlemişlerdir.

Uyku kadın, erkek, bebek, çocuk, yaşlı insanlara göre farklı etkilere ve sürelerle sahip bir olgudur. Ancak Hitit metinlerinde cinsiyete veya yaşa bağlı uyku çeşitleri hakkında bilgi tespit edilmemiştir.

Kaynakça

- ALP, S., 1983. *Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels. Kultanlagen im Lichte der Keilschrifttexte. Neue Deutungen*, Ankara.
- ALP, S., 2001. *Hitit Çağında Anadolu: Çivi yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*, Tübitak Yayınları, Ankara.
- ARCHI, A., 2007-2008. “The Soul Has to Leave the Land of the Living”, *JANER* 7, ss.169-195.
- ARIKAN, Y., 2003. “Hitit Çivi Yazılı Belgelerinde *šuhḫa*- "(Düz) Dam, Çatı" Ve Onun Dinsel ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Archivum Anatolicum- Anadolu Arşivleri* 6/1 ss.11-57.
- BAWANYPECK, D., 2005. *Die Rituale der Auguren. Texte der Hethiter* 25. Heidelberg, Carl Winter.
- BECKMAN G.M 2015. “Bathing the Goddess (CTH 714)”, *Marbeh Hokmah Studies in the Bible and the Ancient Near East in Loving Memory of*

- Victor Avigdor Hurowitz, Ed. Yona, S. ; Greenstein, E. L. ; Gruber, M. I. ; Machinist, P. , Paul S. M., Winona Lake, Indiana Eisenbrauns: 43-65.
- BECKMAN G.M., 1983. *Hittite Birth Rituals. Second Revised Edition*, (StBoT 29) Wiesbaden .
- BECKMAN, G., 2007. “A Hittite Ritual for Depression”, *Hethitologische Beiträge Silvin Košak zum 65. Geburtstag*, ss.69-81.
- BECKMAN, G., 2010. “On Hittite Dreams”, *Luwian and Hittite Studies Presented to J. David Hawkins on the Occasion of His 70th Birthday*, ss.26-31.
- BECKMAN, G.M., 1996. *Hittite Diplomatic Texts*, SBL Writings from the Ancient World 7, Atlanta.
- BLACK, J.- G.- A., Postgate, N., 2000. *A Concise Dictionary of Akkadian*, Wiesbaden.
- BLACK, J.-, G., 2004. *The Literature of Ancient Sumer*, Oxford University Press.
- BOZGUN, Ş., 2017. “CTH 89: Çiviyazılı Belgelerde Hitit Sınır Kenti Tiliura (I)”, *Archivum Anatolicum- Anadolu Arşivleri*, 11/1 ss.29-74.
- BOZGUN, Ş., 2019. *III.Hattuşili Devrinde Nerik ve Hakmiş Memleketleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- BRYCE, T., 2005. *The Kingdom of the Hittites*, Oxford.
- BURGIN, J.,2016. *Aspects of Religious Administration in the Hittite Late New Kingdom*, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities in Candidacy For The Degree Of Doctor Of Philosophy.
- BYRD, A. M., 2011. “Deriving Dreams from the Divine: Hittite tesḫa-/zash(a)i-”, *HS 124*, ss.96-105.
- CHARLES, D. J. 2013. *Antioxidant Properties of Spices, Herbs and Other Sources*. New York: Springer Science & Business Media
- CHRISTIANSEN B., 2006. *Die Ritualtradition der Ambazzi. Eine philologische Bearbeitung und entstehungsgeschichtliche Analyse der Ritualtexte CTH 391, CTH 429 und CTH 463*, (StBoT 48) Wiesbaden.
- ÇİLİNGİR -CESUR, S., 2020.“The Timing of Ritual Performance in Hittite Texts: The “Morning” Rites”, in: *ADALYA* 23 ss. 87-109.
- DEVELİOĞLU, F., 2010. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİNÇOL, M. A., 1982. “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, Görsel Yayınlar Ansiklopedisi, Ankara, 18-120.
- EDZARD, D. O., 1997. *Gudea and His Dynasty. The Royal Inscriptions of Mesopotamia. Early Periods 3, 1*, Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- ERTEM, H., 1987. *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Florası*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- FARBER, W., 1989. *Schalf, Kindchen, Schalf ! Mesopotamische Baby-Beschwörungen und Rituale*, Winona Lake.
- FREYDANK, H., 1985. *Keilschrifturkunden aus Boghazköi 55 Hethitische Rituale und Festbeschreibungen*, Berlin, ss. 474-486.
- FRIEDRICH, J., 1925. *Aus dem hethitischen Schrifttum. Übersetzungen von Keilschrifttexten aus dem Archiv von Boghazköi 1. Historische Texte, Staatsverträge, königliche Erlasse, Briefe, Gesetze, wirtschaftliche Texte 2. Religiöse Texte*, (AltOr 24-25) Leipzig .
- FRIEDRICH, J., 1952-1954. *Hethitisches Wörterbuch. Kurzgefasste kritische Sammlung der Deutungen hethitischer Wörter. 1.-4. Lieferung*, Heidelberg.
- GENÇ, S. – DİKMEN, N., 2017. Yeni Uyku Bozuklukları Sınıflaması (ICSD-3): ICSD-3 ile Uykuda Solunum Bozuklukları Sınıflamasındaki Değişikler, Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Dergisi, Hatay.
- GEORGE, A.R., 2003. *The Babylonian Gilgamesh Epic: Introduction, Critical Edition and Cuneiform Texts*. 2 vols, Oxford: Oxford University Press.
- GERHARDS, S., 2021. *Konzepte von Müdigkeit und Schlaf im alten Ägypten* Studien zur Altägyptischen Kultur (SAK), Beihefte 23.
- GÖKÇAY, A., ARDA, B., 2013. Tıp Tarihi Açısından Uyku ve Uyku Araştırmaları, *Lokman Hekim Journal* 3(1), ss. 70-78.
- GUINAN, A., 2011. *Schlaf. Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie (RIA) XII*, Berlin, ss.195-202.
- GÜÇERDEM, B., 2007. *Hitit Ritüelleri Üzerine*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- GÜTERBOCK, H.G., 1951. "The Song of Ullikummi. Revised Text of the Hittite Version of a Hurrian Myth", *JCS* 5 ss.135-161.
- HAASE, R., 1994. "Bemerkungen zu einigen Paragraphen der hethitischen Gesetze (§§ 197/98, 95; 35, 37)", *Hethitica* 12 ss. 7-13.
- HAAS, V., 1994. *Geschichte der Hethitischen Religion*. HdO I/15, Leiden-New York.
- HOFFNER, H.A., 1997. *The Laws of the Hittites. A Critical Edition*, Leiden - New York - Köln.
- HOFFNER, H. A., 2010. "Sexuality Among the Hittites", *Reallexikon der Assyriologie* 12, Berlin, Gruyter, ss. 426-432
- HOFFNER, H.A. – MELCHERT, H.C., 2008. *A Grammar of the Hittite Language. Part 1: Reference Grammar; Part 2: Tutorial*, Winona Lake, Indiana.
- HOFFNER, H.A., 1987. "Paskuwatti's ritual against sexual impotence (CTH 406)", *AuOr* 5 , ss. 271-287.
- HOFFNER, H.A., 1990. *Hittite Myths*, (SBL Writings from the Ancient World 2) Atlanta.
- IMPARATI, F., 1992, *Hitit Yasaları*, İtalyan Kültür Heyeti, (Çev. E. Özbayoğlu), Ankara.

- JOHNSON, L.C- SLYE, E.S.- Dement, W., 1965. Electroencephalographic and autonomic activity during and after prolonged sleep deprivation. *Psychosomatic Medicine* 27, ss.415-423.
- KAHYA, Ö., 2019. Sumerce ve Akadca Metinlerde Rüya Türleri, *AÜDTCFD* 59 (1), ss.229-255.
- KAMMENHUBER, A., 1961. *Hippologica Hethitica*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- KARAUĞUZ, G., 2001. *Hitit Mitolojisi*, Çizgi Kitapevi, Konya.
- KARAUĞUZ, G., 2002. *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devleti'nin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Çizgi Kitapevi Yayınları Konya.
- KARAUĞUZ, G., 2019. *Hitit tarihi ve İdari Kil Kitaplar*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- KASSIAN, A.S. – KOROLĚV, A. – SIDEL'TSEV, A., 2002. *Hittite Funerary Rituals, šalliš waštaiš*, (AOAT 288) Münster.
- KLOEKHORST, A., 2008. *Etymological Dictionary of the Hittite Inherited Lexicon*, Leiden.
- KRAMER, S.N., 1971. u₅-a a-û: A Sumerian Lullaby/ Appendix: Thorkild Jacobsen's Translation and Interpretation, In *Studi in onore di Edeardo Volterra VI.* (Pubblicazioni della Facolta di Giurisprudenza dell'universita di Roma) Milano 191-203.
- KUHRT, A., 2017. *Eski Çağ'da Yakındoğu*. Cilt I, Çev. D. Şendil, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- MASALCI-ŞAHİN, G., 2018. *Hititlerde Müzik, Müzik Aletleri ve Müzisyenler*, (Doktora Tezi) <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/499578>
- MICHAEL, B. J., 2016. *Aspects Of Religious Administration in The Hittite Late New Kingdom*, A Dissertation Submitted To The Faculty Of The Division Of The Humanities In Candidacy For The Degree Of Doctor Of Philosophy, Chicago.
- MILLER, J., 2013. *Royal Hittite Instructions and Related Administrative Texts, Society of Biblical Literature*, Writing from the Ancient World, (Ed. M.Giorgieri), Atlanta.
- MONTIGLIO, S., 2016. *The Spell of Hypos : Sleep and Sleeplessness in ancient Greek Literature*, Bloomsbury.
- MOUTON, A., 2004. "Messages from the Gods: An Aspect of the Dreams", *The Oriental Institute News & Notes* 180, 1 ss. 3-4.
- MOUTON, A., 2007. *Rêves Hittites. Contributions À Une Histoire Et Une Anthropologie Du Rêve En Anatolie Ancienne*, Leiden-Ostons.
- OPPENHEIM, A.L. – REINER, E. – BIGGS, R.D., 1971. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 8- K*, (CAD 8) Chicago.

- OPPENHEIM, A.L. – REINER, E. – BIGGS, R.D., 1968. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 1/II - A/II*, (CAD 1/2) Chicago.
- OPPENHEIM, A.L. – REINER, E., 1959. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 3 - D*, (CAD 3) Chicago.
- OPPENHEIM, A.L. – REINER, E., 1959. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 3 - D*, (CAD 3) Chicago.
- OTTEN, H., 1958. *Hethitische Totenrituale*, Institut für Orientforschung, Veröffentlichung 37, Berlin.
- POPKO, M., 1994. *Zippalanda. Ein Kultzentrum im hethitischen Kleinasien*, TH 21, Heidelberg.
- PUHVEL, J., 2002. “Genus and Sexus in Hittite”, *CRRAI 47*, Helsinki ss.547-550.
- PUHVEL, J., 2021. *Hittite Etymological Dictionary. Volume 11: Words beginning with SE, SI, SU. Indices to Volumes 6-11*, (TLD 36) Berlin-Boston.
- PUHVEL, J., 1997. *Hittite Etymological Dictionary- Vol. 4: Words beginning with K*, Berlin- New York.
- REINER, E. – BIGGS, R.D. – ROTH, M.T., 1989. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 17/2- Š/II*, (CAD 17/2) Chicago.
- REINER, E. – BIGGS, R.D. – ROTH, M.T., 1989. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 17/3- Š/III*, (CAD 17/3) Chicago.
- REINER, E. – ROTH, M.T., 1999. *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago Volume 14- R*, (CAD 14) Chicago.
- REYHAN, E., 2017. *Hitit Devleti'nde Siyaset ve Yönetim, Direktif, Yemin ve Sadakat*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları Ankara.
- ROOS, J. de, 1984. *Hittitische Geloften. Een Teksteditie Van Hettitische Geloften Met Inleiding*, Vertaling En Critische Noten Dissertation An Der Universität Von Amsterdam.
- ROOS, J. de, 2007. *Hittite Votive Texts*, Peeters Publishers, Leiden.
- SCHWEMER, D., 2011. “*Hittite Prayers to the Sun-God for Appeasing an Angry Personal God. A Critical Edition of CTH 372-74*” Jaques M. ss.1-89.
- SİR GAVAZ, Ö., (2011). *Hitit Krallarının Kült Gezileri ve Tanrılar İçin Düzenledikleri Merasimler*, (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> 302105
- SINGER, I., 2002. *Hittite Prayers*. Society of Biblical Literature, Leiden-Boston.
- STEINERT, U., 2010. *Der Schalf im Licht Der Altnesopotamischen Überlieferung*, Von Göttern ve Menschen Beitrage zu literatür und Geschichte des Alten Orients. Festschrift für Brigitte Gronoberg, Brill, Liden-Boston ss 237-285.

- SÜEL, A. 2013. “Şapinuva’nın Kraliçesi: Taduhepa”, *Anadolu’da Kadın: On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, YKY, İstanbul, ss.137-145.
- SÜEL, A. - WEEDEN, M. 2017. “Central East: Philology”, *Hitite Landscape and Geography*, Ed. Mard Weeden and Lee Z. Ulmann, Brill, Leiden/Boston, ss.200-208.
- SÜEL, A., 1985. *Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri ile İlgili Bir Direktif Metni*, AÜDTCFY, Ankara.
- THOMSEN, M.-L., 1983. *The Sumerian Language*, Mesopotamia 10. Copenhagen.
- TINNEY, S., Et al., 2006. *The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary* (<http://psd.museum.upenn.edu/epsd/index.html>, Web.
- TISCHLER, J., 1991-1994. *Hethitisches Etymologisches Glossar Teil 3, T, D*, (IBS 20) Innsbruck.
- TORRI, G. – BARSACCHI, F.G., 2018. *Hethitische Texte in Transkription - KBo 12*, (DBH 50) Wiesbaden.
- TYLOR, E.B. 1871. *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art and Custom*, 2 vols., New York.
- ÜNAL, A., 1981. “Hitit Kenti Ankuwa'nın Tarihçesi ve Lokalizasyonu Hakkında [Zur Geschichte und Lage der hethitischen Stadt Ankuwa]”, in: *Belleten* 45, ss.433-455.
- ÜNAL, A., 2003. *Hititler Devrinde Anadolu II*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, A., 2005. *Hititler Devrinde Anadolu III*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- ÜNAL, A., 2007. *Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, Hititçe, İngilizce, Almanca ve Türkçe Sözlük*, (Vol. I A-M, Vol. II N-Z), Hamburg.
- ÜNAL, A., 2013. “Hititlerde Rüya / Dream in the Hittite World”, *Hititler Bir Anadolu İmparatorluğu*, YKY Ed: Doğan-Alparslan M. – Alparslan M., ss. 476-492.
- ÜNAL, A., 2014. *Eskiçağ Anadolu Toplumlarında Kadın. Anayanlı Bir Hitit Kraliçesi Puduhepa ve Zamanı*, Hitit Üniversitesi Yayınevi, Çorum.
- ÜNAL, A., 2016. *Hititçe, Türkçe, Türkçe Hititçe Büyük Sözlük*, Bilgin Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.
- ÜNAL, A., 2018. *Eski Anadolu Siyasi Tarihi, Eski Taş Devrinden Hitit Devletinin Yıkılışına Kadar M.Ö. 60.000-1180*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara.
- WEGNER, I., 1995. *Hurritische Opferlisten aus hethitischen Festbeschreibungen, Teil 1: Texte für ISTAR-Sa(w)uska*, ChS 1/3, Roma .
- ZGOLL, A., 2006. *Traum und Welterben im antiken Mesopotamien. Traumtheorie und Traumpraxis im 3-1. Jahrtausend v. Chrs. Als Horizont einer Kulturgeschichte des Traumens*, AOAT 333, Münster.

Kısaltmalar

AÜDTCFD: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Ankara.

Bo: Inventarnummern von Tontafeln aus Boğazköy

CAD: The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago 2005

CHD: Güterbock-Hoffner, The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Volume P, Chicago 1997.

ChS: Corpus der hurritischen Sprachdenkmäler

CTH: Laroche, Catalogue des textes hittites, Paris 1971.

ePSD: Tinney, S., Et al., (2006), The Electronic Pennsylvania Sumerian Dictionary (<http://psd.museum.upenn.edu/epsd/index.html>).

HED: Puhvel, Jaan, Hethitische Etymological Dictionary, Berlin/New York/Amsterdam 1984 vd.

HEG: Tischler Johann, Hethitisches Etymologisches Glossar, Innsbruck 1977 vd.

HdO: Handbuch der Orientalistik

JCS: Journal of Cuneiform Studies, New Haven 1947 vd.

KBo: Keilschrifttexte aus Boghazköi, Leipzig, Berlin 1916 vd.

Koşak A.-Müller G.G.W, hethiter.net/: Catalog (2015-0804).

KUB: Keilschrifturkunden aus Boghazköi, Berlin 1921 vd.

RIA: Reallexikon der Assyriologie-Berlin

TH: Texte der Hethiter.